პროფ. ივ. ჯავახიშვილი

რუსთაველის ეპოქის სოციალური კულტურა და პოემა „ვეფხის-ტყაოსანი" *

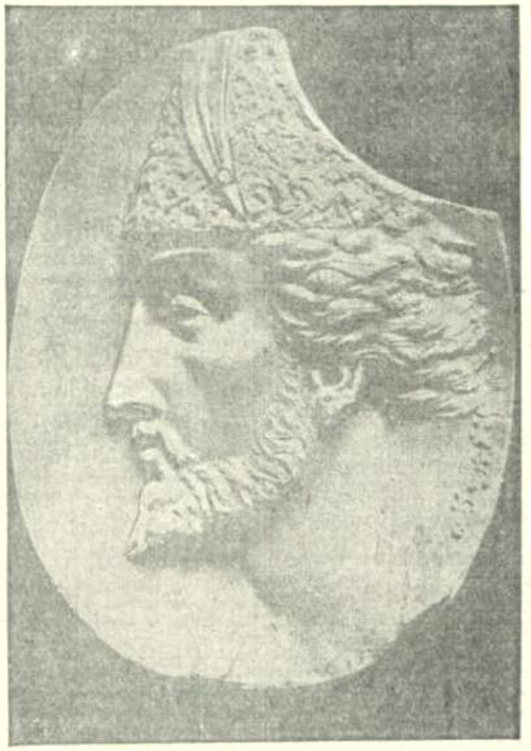

შოთა რუსთაველის ბარელიეფი, შესრულებული ორიგინალიდან მოქანდაკე ნიკოლაის მიერ — ფოტო ჩ. ალექსიევისა

რუსთაველის ეპოქის საქართველოს სოციალური კულტურა დახასიათებულ უნდა იქნას ეწმინდარეს ყველისა იმ სახელმწიფოებრიობის ჩარჩოებში, რომელიც მაშინ იყო. ამ სახელმწიფოებრიობის მთავარი მოკლენი მოკლედ ასე შეიძლება მოიხსენოს: საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოებრიობის შემქმნელი იყო ბაგრატ III, რომელმაც არა მარტო გააერთიანა საქართველო, არამედ საძირკველი ჩაუყარა სოციალურ კულტურასაც, რამაც შემდეგ, XI და XII საუკუნეების განმავლობაში, შეეტანარი პოოლოთ მეთბილი, ულამაზესი ნაყოფი გამოიღო და მოგვცა საინტერესო შედეგები, რომლებიც, როგორც დავინახავთ, გამოსახულებას ჰპოვებს შოთა რუსთაველის გენიალურ პოემაში.

უკვე წინა ეპოქაში, X—XI საუკუნეებში, საქართველოს სოციალური კულტურა გამჯდარელი იყო ფეოდალური და წოდებრივი პრინციპებითა და პრივილეგიებით. წოდებრიობა გამბატონებელი იყო მაშინდელი ცხოვრებაში ყველა დარგში. არ იყო არცერთი დაწესებულება, რომელიც დამყარებული არ ყოფილიყოს ამ პრინციპზე, არ იყო ცხოვრების არცერთი მოვლენა, რომელიც არ ხასიათებოდა ამით. წოდებრიობა შეეტანა ეკლესიაშიც. ეკლესიის მსახურები შეიძლება ყოფილიყვნენ მხოლოდ ის პირები, რომლებიც ემცალეს წოდებას ეკუთვნოდენ. ამ ეპოქაში თვით სამმართველო ორგანიზაციასაც საფუძვლად მონარქიული პრინციპი ედო. მაგრამ ეს პრინციპი XI საუკუნის დასაწყისში, ამ ორგანიზაციის შიგნით შედგარი ბრძოლის შედეგად, შესულიყო რაკეთილეულობა წყობილებამ პრინციპისა და მონარქიის ყველა წევრთან თანამყოფლეობა-ურთიერთობა წარმომადგენლობისა.

თუმცა ეს ბაგრატ III, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ებრძოდა დიდგვარიანთა წარმომადგენლებს, მაგრამ ვერაფერი დაეპირველებია იმ ძალას, რომელიც ფეოდალთა ხელში ჯარის სახით იყო. დაეთან ალმაშენებლის დამსახურება ისაში მდგომარეობს, რომ მან დააწყვა მეფეთა ჯარი და ამის მეოხებით ფეოდალური ლაშქრისათვის მან შეიძლო დაპირდაპირებინა კარგად ორგანიზებული, კარგად გაწვრთნილი სახელმწიფო ჯარი, რომელსაც შეეძლო დაეცვა საქართველო არა მარტო ეგზოოლთა ურდოებისაგან, რომელნიც საქართველოს თავს ესხმოდნენ, არამედ აელეგმა დიდგვარიანთა თავნებობაც, რომელნიც წინააღმდეგობას უწევდნენ სახელმწიფო ძალაუფლების ღონისძიებებს.

დავით ალმაშენებლის შემდეგ ამ ბრძოლაში ხან ერთი მხარე იმარჯვებდა, ხან მეორე. გიორგი III-ის დამსახურება ის არის, რომ მან ისარგებლა რა სამეფო მინისტრის მოსაზღვეობით რეაქციულ ორგანიზაციათა აჯანყებაში, რომელიც მთავრობის წინააღმდეგ იყო მიმართული, აჯანყების ჩახშობის შემდეგ მან გადაიყვანა შეთქმულებაში ჩართული ყველა მინისტრი დიდგვარიანებიდან და შესაცვალა ისინი დაბალი სოციალური ფენებიდან გამოსული პირებით, რომლებიც თავიანთი პირადი ღირსებებით დაწინაურდნენ.

გიორგი III-ის შემდეგ ბრძოლა არ შეწყვეტილა. მის დროს საქართველოს წინაშე დადგა პრობლემა, შეეძლო თუ არა ქვეყნს, რომელიც მაინდამ არავითარი პოლიტიკური უფლებები არ ჰქონია, დაეკავებინა უმაღლესი სახელმწიფო თანამდებობა, ასეთიაო სამეფო ტახტზე. ამ საკითხის გადაწყვეტა შეიძლებოდა მხოლოდ უმაღლესი სახელმწიფო სასკოს თანხმობით, ეგრეთვე საქართველოს სინქრონთა, რომლის ხელშიც იყო იმ დროისათვის მეტადი მნიშვნელოვანი პრეროგატივა — ბეგოდენინის საეკლესიო წესით კურთხევა. გიორგი III-ემ ამის გაკეთებაც ინებეს, ამ საკითხზე ეკლესიურ-პოლიტიკური ხასიათის დასკვნებით.

გიორგი III-ის შვილის თამარის მეფობის დროს სახელმწიფო წყობილება საქართველოში ინტენსიური ფეოდალური ბრძოლის შედეგ საბოლოოდ ჩამოყალიბდა და შეიქმნა შეზღუდული, კონსტიტუციური მონარქია.

ამ ეპოქაში საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორია შეიკავდა მთელ კავკასიას შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე და გადადიოდა ჩრდილოეთ კავკასიაშიც, რომელიც, როგორც ვასალური სამფლობელო, საქართველოს ფარგლებში შედიოდა. გარდა ამისა, მთელი ჩრდილოეთი სპარსეთი ყიზილბაშიდან და რამეტიდან ამოყოფილებია ვასალურ დამოკიდებულებაში, და დასავლეთიც — ანატოლიაში საქართველოს სახელმწიფო ფრთა ფრიალებდა.

ქართველი ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ თამარ მეფე პატიჟსცემდა საქართველოს სახელმწიფოს ფარგლებში შემავალ სახელმწიფოებსა და ერებს ეფლებებს ეფლებებსა და ეფარეფიციალურ ეკონომიკურ ინკორპორაციას, ამცარებდა მხოლოდ ვასალურ დამოკიდებულებას. ისტორიკოსის ენაზეთ, იგი ამ პოლიტიკას ეუწოდა სფეროვნად შეგნებულად, ფიქრობდა რა, რომ საქართველოს სახელმწიფოს კონსოლიდაციის ამოცანა სავსებით განსორულებული იყო.

თამარ მეფის ისტორიკოსი ამტკიცებს, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც საქართველოს მთავრობა ჩადადა, რომ წონასწორობის პოლიტიკა დაიცვა რომელიმე მეზობელზე, საქართველოს მთავრობა გზაჭიდა ჯარს ფარულად წონასწორობის დასახმარებლად, და ამ სახელმწიფოს ინტერესებისა, რომელმაც თავდასხმა განიცადა.

ამბიგიდან, ამოიკანს, რომელიც თამარ მეფემ დაარსა და რომელსაც, როგორც დოგმას, აკანობდა საქართველოს სახელმწიფო, წარმომადგენლ საერთაშორისო ურთიერთობაში პოლიტიკური სამართლიანობის აღდგენა.

თამარ მეფის ისტორიკოსი გადმოგვცემს, რომ მეფედართმთავრებს გამოცდადდნენ გიორგი III-თან და განუცხადეს, მზეოდამიანობა გაგვიგრძელდა, მეტი ცდა ალარ შეგვიძლიან, საჭიროა ომი, საჭიროა ლაშქრობა და ახალი ტერიტორიების შემოერთებაო. თუმცა გიორგი III თანახმა არ იყო, მაგრამ იძულებული გახდა გამოეცხადებინა ომი მეზობლებისათვის, რომლებიც ამჟამად არავის, განსაკუთრებით საქართველოს, არ ეშინოდნენ, და ომი თითქმის ყველა ფრონტზე დაიწყო.

შოთა რუსთაველის გენიალური პოემა საინტერესოა ამ თვალსაზრისითაც. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმის გამოკვლევას, ეხება თუ არა ის ამ პრობლემას და როგორ აშუქებს ამ საკითხს. პოემაში მოკლემოცული საბრალო ძალის ორი ტიპი, ერთი მხრით, ეხებაში ფიზიკური, საბრალო ძალა, პირადი ვეფხვაობა, პირადი სიმამაცე წარმომადგენს ერთადერთ ნორმას, რომელიც განაგებს საბერძნო მეფეთს. ასეთი მიმდინარეობის წარმომადგენელია „ვეფხისტყაოსანის" გმირი ტარიელი, იგი თვით მამაცია. იგი იბრძვის, მაგრამ მის ბრძოლას არა აქვს იდეური ხასიათი.

მეორე მიმდინარეობის წარმომადგენელია ავთანდილი, რომელიც თუ იმი შელებს ხმალს, იმიშელებს მხოლოდ იმისათვის, რომ დაეხმართ შეურაცხყოფილთ, ამისათვის, რომ გაანთავისუფლოს ჩაგრულნი. ეს გარემოება შემთხვევითი როდია. შეთხვევითი არ არის ისიც, რომ შოთა რუსთაველმა ორი საკუთხით საფინალოდ ტიპი წარმოგვიდგინა. აქ ჩვენ გვაქვს ორი სისტემა, ორი მიმდინარეობის, ორი პოლიტიკური დოქტრინის ასახვა, რომლებიც საქართველოში იყო, და რომელთა შორისაც იმ ეპოქის საქართველოში სწარმოებდა ბრძოლა.

ჩვეულებრივ ფიქრობენ, რომ შოთა რუსთაველი აღტაცებულია ტარიელით, რომ ტარიელი მისი საკეთილო გმირია. ეს შეცდომა ამბრალ საკმარისია გავიხსენოთ ის დასასიათება, რომელსაც იგი ტარიელს აძლევს, რათა გვიგოთ, რომ იგი ალტაცებულია მხოლოდ მისი სიმამაცით, ტარიელის მხოლოდ პირადი ეფაკაცობით. გაიხსენეთ ის ფრაზა, რომელიც მან იხმარა ტარიელის შესახებ: „მისმან თავისა წონამან". მე ვფიქრობ, რომ ეს არ არის სამარცხვინელო შედარება და ეს ვერ გვიმოწმებს, რომ შოთა რუსთაველის მთავარი გმირია ტარიელი და არა ავთანდილი. შემდეგ იქ მოკლემოცული მეორე საინტერესო სურათი: ბატაეთის სამეფოს წინააღმდეგ იბრძვიენენ და მოკლელი ეფრანდიეკა, ბატაეთი და მარკეზეთა ბრძოლაში, სახელმწიფო მოისპო, თვით მეფე ტეიენ ჩაეკიდა. შოთა გადმოგვცემს, რომ გამარჯვებულმა დამარცხებული მეფეს დიდებულად მიიღო, მოუტეევა ყველა შეცოდება, რაც მან ჩაიდინა, და დიუბრენა სახელმწიფო ძალაუფლება, მხოლოდ ეასალური პირობებით. საინტერესო დეტალი: შოთა დასძენს, რომ ჭეშმარიტი სახელმწიფოებრივი სიბრძნე ასეც უნდა მოიქცეს.

მე მეკონა, ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ ჩვენ ეფუფლება ვეკითხოთ, რომ პოემაში ასახული ის პოლიტიკური ტენდენციები, რომელიც იმ დროს საქართველოში ანარეკლობდა.

შემდეგ მოიხსენებული ვადადგა შოთა რუსთაველის პოემის ანალიზზე.

შოთა რუსთაველის წაწარმოებში ასახულია ქართველი საზოგადოების პროგრესული ფენების ინიციენ, საზოგადოებისა, რომლის ეგანდელ მეპაიარბატრეკ ის იყო: ხალხთა ძმობა — „ყველაფრისელად სარწმუნოებისა და ეროვნებისა. ეს ძმობის იდეა გენიალური პოეტის ნაწარმოებში ანატრატული წინადადება როდია, ეს არის მუქვეე საკითხი, რომელსაც საქართველოს ისტორიისაკენ, საქართველოს სახელმწიფოსთვის ლი-და და პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით ეფლერეკ-ლ საინტერესოა იმის გადმოცემა, თუ რა შეადგენს ამ პოემის ძირითად იდეას: რაინდული სიყვარული თუ ძმობის იდეა, რაიდენ, იქ არის დასაბუთილი.

მე მეკონა, საკვირველია, რომ ეს ფრაზა, ეს ეფრიდ ეფორე ნაწილი — იდეა ძმობისა, ამა თუ იმ ეროვნებისადმი, ამა თუ იმ სარწმუნოებისადმი, ეფლებ ეფლებ ეფლებ